

O perspectivă istorică asupra accesului la justiție în dreptul românesc

Access to Justice in Romanian Law: A Historical Approach

Lect. univ. dr. **Violeta STRATAN***
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Drept

Abstract

Access to justice is analyzed by Romanian jurists either in connection with the international and European texts determining its reception in domestic law and with the valences it has acquired due to the ECHR case-law, or as a principle of civil procedural law, together with all its implications for the legislation governing this particular branch of law. Taking as starting point some landmarks offered by our legal literature and by the Romanian legislation in force, our aim is to identify hypotheses of an access to justice „avant la lettre” in some documents belonging to the history of Romanian law.

Keywords: access to justice, fundamental right, general principle, court, obligation upon the State, Sovereign, judge, lawyer.

Rezumat

Accesul la justiție este analizat în doctrina românească fie prin prisma textelor internaționale și europene care au determinat receptarea sa în dreptul autohton și valențelor pe care dreptul de acces la justiție le-a dobândit grație jurisprudenței Curții de la Strasbourg, fie ca principiu de drept procesual, cu toate implicațiile sale în legislația acestei ramuri de drept. Luând ca punct de plecare repere oferite de doctrina contemporană și de legislația în vigoare, am încercat să identificăm ipostaze ale accesului la justiție în câteva documente din istoria dreptului nostru, având convingerea că forme incipiente ale acestuia au existat cu mult înainte de consacrarea sa ca drept fundamental.

Cuvinte-cheie: acces la justiție, drept fundamental, principiu general, instanță, obligație care incumbă Statului, domnitor, judecător, avocat.

1. Prezentul accesului la justiție. Repere din legislație și doctrină

Sintagmă frecvent întâlnită în limbajul juriștilor români după anii 1990, *accesul la justiție* este considerat a fi o cucerire și un instrument al statului de drept¹. Potrivit opiniei unanime a doctrinei, accesul liber la justiție este un drept fundamental² care face parte din ordinea publică internațională³,

* violeta.stratan@e-uvt.ro.

¹ J. Rideau, *Le droit au juge: conquête et instrument de l'Etat de droit*, în J. Rideau (coord.), *Le droit au juge dans l'Union Européenne*, LGDJ, Paris, 1997, apud R. Chiriță, *Paradigmele accesului liber la justiție. Cât de liber e accesul liber la justiție?*, în *Pandectele Române* nr. 1/2006, p. 176; a se vedea și <https://www.un.org/ruleoflaw/thematic-areas/access-to-justice-and-rule-of-law-institutions>; <http://www.adrcenterinternational.com/areasof-expertise/adr-and-access-to-justice/>.

² T. Drăganu, *Considerații critice cu privire la caracterul absolut atribuit dreptului la liber acces la justiție de legea de revizuire a Constituției din 21 noiembrie 2003*, în *Pandectele Române* nr. 4/2004, p. 117.

³ V. art. 8 al Declarației Universale a Drepturilor Omului (1948) („*orice persoană are dreptul la satisfacția efectivă din partea instanțelor juridice naționale competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale ce-i sunt recunoscute prin constituție sau lege*”), art. 14 al Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice („*Toți oamenii sunt egali în fața tribunalelor și curților de justiție. Orice persoană are dreptul ca litigiul în care se afla să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege, care să decidă fie asupra temeiniciei oricărei învinuiri penale îndreptate împotriva ei, fie asupra contestațiilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil*”).

sau cel puțin europeană⁴, și care a dobândit valoare constituțională, fiind prezent, alături de alte drepturi și libertăți fundamentale, în constituțiile multor state europene⁵.

Constituția României din anul 1991 a consacrat accesul la justiție în cuprinsul art. 21⁶, în Capitolul I – *Dispoziții comune* al Titlului II, intitulat *Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale*. Intenția legiuitorului postrevoluționar a fost aceea de a crea premisele integrării României în comunitatea politică a statelor Europei Occidentale, de a face posibilă „aderarea statului la Consiliul Europei, la Tratatul Atlanticului de Nord și la organizația creată prin tratat și, finalmente, la Comunitatea și Uniunea Europeană”, prin codificarea unor norme și principii fundamentale ale statului de drept⁷. În economia textului constituțional în vigoare, accesul la justiție și-a păstrat binemeritul loc și prezența *expressis verbis* în același art. 21⁸, inclus după revizuire⁹ în Titlul I al Constituției, dedicat principiilor generale. Totodată, revizuirea din 2003 a adăugat art. 21 două alineate noi, prin care se precizează că părțile au dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil, și că jurisdicțiile speciale administrative sunt facultative și gratuite. Preluarea în textul constituțional, din Convenția europeană a drepturilor omului, a două coordonate esențiale pentru protecția drepturilor subiective – cea a procesului echitabil și a termenului rezonabil de finalizare a acestuia – a fost considerată „o corectă receptare a evoluțiilor juridice moderne la nivel european și o punere de acord a protecției juridice garantate a drepturilor subiective prin reglementările interne cu cele internaționale”¹⁰. Principiul liberului acces la justiție astfel așezat constituțional permite accesul la justiție pentru apărarea oricărui drept sau a oricărei libertăți și a oricărui interes legitim, fără deosebire dacă acestea rezultă din Constituție sau din alte legi. Nicio lege nu poate îngreuna exercitarea acestui drept, garantat de altfel în România este garantat și de art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului¹¹, text care, potrivit art. 11 al legii fundamentale, face parte din dreptul intern.

În sfera legislației procesual-civile, concretizarea prevederilor înscrise în art. 21 al legii fundamentale se realizează, în primul rând, prin consacrarea principiului liberului acces la justiție ca principiu fundamental al procesului civil¹². Astfel, potrivit dispozițiilor cuprinse în art. 5 C. pr. civ., judecătorii „au îndatorirea să primească și să soluționeze orice cerere de competența instanțelor judecătorești, potrivit legii” și „niciun judecător nu poate refuza să judece pe motiv că legea nu prevede, este neclară sau incompletă”¹³. Cu alte

---

⁴ V. art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului – „Dreptul la un proces echitabil” („Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa”); art. 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene – „Dreptul la o cale de atac eficientă și la un proces echitabil”: „Orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de dreptul Uniunii sunt încălcate are dreptul la o cale de atac eficientă în fața unei instanțe judecătorești, în conformitate cu condițiile stabilite de prezentul articol. Orice persoană are dreptul la un proces echitabil, public și într-un termen rezonabil, în fața unei instanțe judecătorești independente și imparțiale, constituită în prealabil prin lege. Orice persoană are posibilitatea de a fi consiliată, apărută și reprezentată. Asistența juridică gratuită se acordă celor care nu dispun de resurse suficiente, în măsura în care aceasta este necesară pentru a-i asigura accesul efectiv la justiție”).

⁵ Cu titlu de ex.: art. 20(1) din Constituția Greciei; art. 24(1) din Constituția Italiei; art. 20 din Constituția Portugaliei; art. 74 k din Constituția Ungariei; art. 45 din Constituția Poloniei; art. 36 din Constituția Republicii Cehe.

⁶ Art. 21 – „Accesul liber la justiție: (1) Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime. (2) Nici o lege nu poate îngreuna exercitarea acestui drept”.

⁷ V. Constantin, *Constituția României privită din perspectiva supremației dreptului (rule of law)*, în G. Andreescu, M. Bakk, L. Bojin, V. Constantin, *Comentarii la Constituția României*, Editura Polirom, București, 2010, p. 194; T. Drăganu, *op. cit.*, p. 108; Expunerea de motive a Legii nr. 429/2003, <http://www.cdep.ro/proiecte/2003/200/20/7/em227.pdf>.

⁸ Art. 21: „(1) Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime. (2) Nici o lege nu poate îngreuna exercitarea acestui drept. (3) Părțile au dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil. (4) Jurisdicțiile speciale administrative sunt facultative și gratuite”.

⁹ Legea de revizuire a Constituției României din 18 septembrie 2003 a fost publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 669 din 22 septembrie 2003.

¹⁰ I. Muraru, E.S. Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura All Beck, București, 2005, pp. 164-165.

¹¹ R. Chiriță, *Paradigmele accesului liber la justiție. Cât de liber e accesul liber la justiție?*, în *Pandectele Române* nr. 1/2006, p. 178.

¹² C. Roșu, *Drept procesual civil. Partea generală*, Editura C.H. Beck, București, 2016, p. 9.

¹³ Codul de procedură civilă din 1 iulie 2010 a fost republicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 247 din 10 aprilie 2015.

cuvinte, justițiabililor le este recunoscut dreptul de a sesiza instanța de judecată, în cazul în care consideră că li s-a încălcat un drept subiectiv sau un interes legitim, obligația, corelativă acestui drept, care le incumbă judecătorilor fiind aceea de a primi și soluționa orice cerere de competența instanțelor judecătorești, potrivit legii¹⁴. Totodată, Codul de procedură civilă reglementează, în cuprinsul art. 6 alin. (1), dreptul la un proces echitabil, în termen optim și previzibil¹⁵, în virtutea căruia orice persoană are „dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în termen optim și previzibil, de către o instanță independentă, imparțială și stabilită de lege” iar „instanța este datoare să dispună toate măsurile permise de lege și să asigure desfășurarea cu celeritate a judecății”. Dacă art. 5 C. pr. civ. nu cuprinde *in terminis* sintagma „acces la justiție” - legiuitorul optând pentru includerea sa în capitolul dedicat principiilor fundamentale ale procesului civil, sub denumirea marginală de „Îndatoriri privind primirea și soluționarea cererilor” – aceasta se regăsește într-o altă prevedere de importanță majoră pentru procesul civil. Ne referim aici la art. 6 din Legea nr. 304/2004 privind organizarea judiciară, cu care debutează capitolul secund al acesteia, intitulat „Accesul la justiție”. Potrivit dispoziției susmenționate „orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime în exercitarea dreptului său la un proces echitabil”, iar „accesul la justiție nu poate fi îngrădit¹⁶”.

Literatura noastră de specialitate a definit accesul la justiție ca o facultate a oricărei persoane de a introduce, după libera sa apreciere, o acțiune în justiție, fie ea chiar nefondată în fapt sau în drept, implicând obligația corelativă a statului ca, prin instanța competentă, să se pronunțe asupra acestei acțiuni¹⁷. Detaliind definiția, autorul citat a concluzionat, în urma unei analize minuțioase a paradigmatelor accesului la justiție, că pentru a garanta corect și complet acest drept statului îi revin, în esență, trei obligații: (1) aceea de a institui tribunale investite cu o competență de plină jurisdicție, care să permită să tranșarea cauzei pe fond, atât sub aspectul stării de fapt, cât și sub aspectul stării de drept, (2) aceea de a acorda oricărei persoane toate facilitățile rezonabile, de drept și de fapt, pentru a putea accede la instanță și (3) aceea de a asigura, cel puțin în materie penală, un dublu grad de jurisdicție¹⁸.

În materie penală, accesul efectiv la justiție al inculpatului se traduce în dreptul acestuia ca orice acuzație îndreptată împotriva sa să își găsească finalul în fața unei instanțe, ecou al celebrului principiu *nulla poena sine iudicio*. Recunoscut de majoritatea instrumentelor internaționale de protecție a drepturilor fundamentale și consacrat în majoritatea sistemelor juridice contemporane, acest drept al inculpatului implică interdicția adresată agenților puterii executive de a aplica sancțiuni cu caracter penal în mod automat, fără ca aplicarea unor atare sancțiuni să poată face obiect al controlului judecătoresc¹⁹. Obligația pozitivă a statului în vederea asigurării efectivității acestui drept s-ar rezuma la a-i asigura inculpatului, în măsura în care situația financiară nu i-o permite, asistență juridică gratuită, în acord cu prevederile art. 23 din Constituția României²⁰ și cu cele ale art. 6 § 3 lit. c) din Convenția europeană a drepturilor omului²¹.

Pentru ca accesul la justiție în materie non penală (litigii civile, administrative etc.) să fie efectiv și eficace, statul trebuie, în primul rând, să permită accesul la justiție al oricărei persoane. În al doilea rând, în numele aceleiași efectivității statului trebuie să acorde instanțelor o competență de plină jurisdicție, aceasta din urmă vizând cu precădere limitele puterii judecătorului administrativ în dreptul intern. Nu în

---

¹⁴ C. Roșu, *op. cit.*, p. 9.

¹⁵ Gh. Durac, *Accesul liber la justiție - garanția ocrotirii drepturilor civile subiective*, în Acta Universitatis George Bacovia. Juridica, Volume 7. Issue 1/2018, <http://juridica.ugb.ro/>

¹⁶ Legea nr. 304 din 28 iunie 2004 privind organizarea judiciară, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 827 din 13 septembrie 2005.

¹⁷ R. Chiriță, *op. cit.* p. 179.

¹⁸ *Idem*, p. 181.

¹⁹ *Idem*, pp. 181-182.

²⁰ Art. 23 alin. (5) din Constituția României: „Celui reținut sau arestat i se aduc de îndată la cunoștință, în limba pe care o înțelege, motivele reținerii sau ale arestării, iar învinuirea, în cel mai scurt termen; învinuirea se aduce la cunoștință numai în prezența unui avocat, ales sau numit din oficiu”.

²¹ Art. 6, § 3 din CEDO: „Orice acuzat are, mai ales, dreptul (...) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare remunerării unui apărător, să poată fi asistat gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer”.

ultimul rând, accesul efectiv la justiție implică obligația pozitivă a statului de a asigura în mod real posibilitatea oricărei persoane de a-și susține cauza în fața unui judecător²².

Imperativul eficacității accesului la justiție în materie non penală vizează obligația statelor de a-și regla sistemele judiciare astfel încât orice persoană să își poată satisface în mod real interesele în fața instanței, în măsura în care acestea sunt reale și licite. Consacrarea principiului separației puterilor în stat, așezarea constituțională a puterii judecătorești, reglementarea organizării judiciare, crearea unor instanțe beneficiind de plină jurisdicție și instituirea unor proceduri prin care instanțele să poată fi sesizate constituie doar câteva exemple în acest sens. Astfel, o prevedere ca cea din art. 91 alin. (1) din Legea nr. 303/2004 – „judecătorii și procurorii sunt obligați să rezolve lucrările în termenele stabilite și să soluționeze cauzele în termen rezonabil, în funcție de complexitatea acestora (...)” – are, în completarea celor din art. 5 și 6 C. pr. civ. și alături de numeroase alte dispoziții ce reglementează organizarea judecătorească, valența de a conferi eficacitate accesului la justiție²³. Într-adevăr, accesul la justiție nu poate fi eficace atunci când unei persoane nu-i este permis să își aducă cauza într-o materie non penală în fața unui judecător, existând o denegare de dreptate.

De asemenea, pentru garantarea într-o manieră concertă și reală a exercițiului dreptului fundamental de acces la justiție, statul trebuie să își asume, prin mijloace legislative ori administrative, obligația de a permite în mod real accesul oricărei persoane la serviciile instanțelor. În condițiile în care sunt „destule ipoteze în care, deși teoretic statul permite accesul la justiție, practic vorbind persoana interesată nu se poate adresa judecătorului”²⁴, de cele mai multe ori din cauza lipsei resurselor financiare necesare inițierii și parcurgerii unui proceduri judiciare (mai ales cele implicate de angajarea un avocat), această obligație poate fi îndeplinită prin consacrarea legislativă a unor forme de ajutor material acordat justițiabililor care în lipsa acestora nu ar avea posibilitatea reală de a angaja un avocat ori de a susține financiar derularea procesului civil.

2. Are accesul la justiție un „trecut” în dreptul românesc?

Astfel creionat tabloul accesului la justiție în dreptul românesc actual, ni s-a părut o provocare să căutăm în istoria dreptului românesc germenii accesului la justiție *avant la lettre*, în manifestări (mai mult sau mai puțin timide) ale ideii de a conferi oricărei persoane dreptul de a recurge la un judecător. Aceasta pare să fi bântuit spiritele juriștilor Antichității: în Atena lui Pericle erau desemnați anual zece avocați care să pledeze gratis cauzele justițiabililor săraci; edictele pretorilor romani stabileau că persoanelor incapabile să își asigure apărarea din varii motive, printre care și lipsa mijloacelor financiare, li se asigura un apărător prin grija pretorului – „*Ait praetor si non habent advocatum, ego dabo*”²⁵. Și regii Franței medievale manifestau preocupări în scopul asigurării judecării și apărării gratuite a tuturor celor care nu puteau acoperi, prin mijloace proprii, cheltuielile implicate de derularea unui proces: doctrina franceză menționează, cu titlu de exemplu, un edict regal din 6 mai 1601 care stipula că, în fiecare jurisdicție din regat, vor fi desemnați avocați și procurori pentru apărarea în instanță a săracilor, care urmau să fie remunerați din visteria regală pentru această activitate a lor²⁶.

Pornind de la faptele istorice amintite, ne-am propus să găsim ecouri ale aceleiași generoase idei în izvoarele de drept românesc, fiind de notorietate atât influențele dreptului roman, cât și cele ale dreptului francez asupra sistemului nostru juridic, de-a lungul vremii. În scopul realizării demersului nostru, am ales să prezentăm într-o ordine cronologică câteva dintre documentele de bază pentru studiul istoriei dreptului românesc, în care apreciem că se regăsesc (mai mult sau mai puțin pregnant) preocupările înaintașilor noștri de a asigura oricărei persoane posibilitatea de a-și căuta dreptatea în fața unui judecător, în oricare din ipostazele unei atare posibilități, reperate în prima parte a acestei lucrări. Se impune să amintim aici că termenul *justiție* (desemnând totalitatea organelor și activităților ce

²² *Idem*, pp. 193-194.

²³ Gh. Durac, *op. cit.*, <http://juridica.ugb.ro/>

²⁴ *Idem*, p. 190.

²⁵ A. H. J. Greenidge, *Infamia. Its place in Roman Public and Private Law*, pp. 117-118.

²⁶ Marie-Hélène Renaut, *L'accès à la justice dans la perspective de l'histoire du droit*, în *Revue historique de droit français et étranger*, vol. 78, no. 3/2000, p. 474.

urmăresc împărțirea dreptății) și-a făcut apariția în limba română abia în secolul al XIX-lea, anterior documentele în limba română folosind termenii de *drept*, *dreptate* și *judecată* cu sensul de activitate judecătorească sau expresiile *a lua (a da) lege* pentru a desemna activitatea de împărțire a dreptății²⁷.

Depășind firul istoriei, ne oprim la domnitorii statelor noastre medieval, care, asemeni omologilor lor din Occident, aveau menirea să împartă dreptatea *tuturor supușilor lor* (s.n.), în temeiul puterii pe care o exercitau „din mila lui Dumnezeu”, a importanței atribuite justiției în raporturile dintre divinitate și societățile omenești și, nu în ultimul rând, în virtutea adagiului latin *justitia est fundamentum regnorum*. Stau mărturie în acest sens, printre altele, *Învățăturile lui Neagoe Basarab Voievod către fiul său Teodosie*²⁸, din care aflăm că îndatorirea primordială a monarhului de drept divin („*nu te-au ales, nici te-au unsu oamenii spre domnie, ci Dumnezeu te-au ales și te-au unsu și a aceluia plăcere să faci*”), titular al puterii politice, este aceea de „*a face dreptate săracului*”. Scopul guvernării, în concepția marelui domnitor valah, este exercitarea dreptății evanghelice, justificarea învățaturii pe care acesta o transmite fiului sau – „*sîntem datori, noi cei puternici, să ajutăm celor slabi să-i îndreptăm (...)*” – rezidând în convingerea că „*te-a uns Dumnezeu ca să fii drept față de toți*”.

Două secole mai târziu, cronicarul Dimitrie Cantemir ne descrie, într-o lucrare de căpătâi pentru istoria noastră, Moldova condusă de un suveran care deține toate prerogativele puterii absolute „cu care se mândresc principii cei mari”²⁹. Printre acestea, la loc de cinste se află prerogativa judecătorească, căci „*adevărata știință a unui principe este aceea de a-și judeca poporul*”³⁰. Hrisoavele domnești cu privire la judecata domnească se referă la aceasta folosind expresiile „*i-am făcut lege după obiceiul pământului*”, „*le-am aflat lor lege*”, și atestă faptul că, de-a lungul vremii, domnitorii români s-au străduit să împartă dreptatea „fără fățarnicie”, să facă „*judecată dreaptă*”, nu „strâmbătăți”. Acest fapt este atestat și de istoricii noștri care, apreciind domnitorii după modul cum își îndeplineau datoria de judecători, au arătat că, în marea lor majoritate, aceștia posedau o bună cunoaștere a normelor Legii Țării și făceau o justă aplicare a lor în judecățile pe care le soluționau³¹.

Modul în care era organizat și funcționa divanul de judecată al domnului și al boierilor săi, potrivit obiceiului pământului, este magistral surprins în *Descrierea Moldovei*: „Domnul ține divan de judecată obștească *de trei sau patru ori pe săptămână, în tot cursul anului*, afară de zilele pe care biserica le-a hotărât pentru posturile cele mari. (...) Îndată ce domnul – după o rugăciune scurtă către Hristos judecătorul – se așază în scaun, toată lumea din sală tace și, la porunca portarului, aprozii aduc înăuntru doi, trei dintre jăluitoarii adunați în fața porții. După ce li se ascultă jăluirea, aceștia sînt lăsați să iasă afară (...) După aceștia urmează alții, *pînă cînd nu mai rămîne nimeni care să se jăluiască*. La amiază se hotărăște jăluitoarilor rămași altă zi ca să se înfățișeze la judecată. (...) Pricinile cele mari le judecă domnul însuși, pe cele mai mici le lasă în seama boierilor. Boierii cărora li se înfățișează pricina o cercetează pe la casele lor și hotărăsc. Dacă jăluitoarul și pîrîtul sînt mulțumiți de judecată, atunci ea are aceeași putere ca și cum ar fi fost făcută în divanul domnesc. *Dar dacă una din cele două părți socoate că i s-a făcut strîmbătate, poate să se jăluiască iarăși la divanul de judecată al domnului. În fața acestuia pricina se cercetează din nou și, dacă se dovedește că un boier a făcut judecată strîmbă, pentru că a luat plocoane sau din părtinire, sau fiindcă nu se pricepe să judece, atunci se pedepsește înfricoșat. (...) Afară de aceasta, oricine este slobod să dea jalbă domnului, atunci cînd se duce la biserică sau la preumblare, pe care le ia spătarul al treilea și le pune pe masa domnului cînd se întorc la curte. După aceea vine logofătul de taină, care le citește domnului și scrie pe marginea jalbei hotărîrea acestuia. (...) După aceea spătarul dă înapoi jalbele celor care le-au făcut. *Mai marele aprozilor are grijă să se împlinească voia domnului*. Nu s-a auzit niciodată zicîndu-se că hotărîrea domnului ar fi fost dobîndită prin daruri, nici că el s-ar fi abătut de la calea dreptății ca să pîrtinească pe careva, deși s-a vădit că lucrul acesta s-a întîmplat de mai*

²⁷ I. Ceterchi (coord.), *Istoria dreptului românesc*, Editura Academiei R.S.R., București, 1980, p. 377.

²⁸ http://scriptorium.ro/pdf/Basarab,N-Invataturile_lui_Neagoe_Basarab_catre_fiul_sau_Teodosie.pdf.

²⁹ I. Ceterchi (coord.), *op. cit.*, 1980, p. 594.

³⁰ J. Bodin, *Six livres de la République*, 1577 apud Marie-Hélène Renaut, *op. cit.*, p. 475.

³¹ E. Cernea, *Tradiții în justiția românească*, în *Studii de drept românesc* nr. 2/1993, p. 157.

multe ori printre boieri. Aceasta este orînduiala cu care jalbele celor asupriți ajung la judecătorul cel mai mare al Moldovei, adică la domn, și chipul în care se judecă. (...)”³².

Ne-au atras atenția fragmentele care arată frecvența cu care divanul domnesc se întrunea, cele care descriu felul în care toți împetricinații ajunși la poarta domnului erau judecați în cele din urmă, rolul de instanță de control pe care îl avea domnul față de boieri, în cazul în care prigonitoarele părți se arătau nemulțumite de judecata acestora precum și prerogativa sa de a cerceta din nou pricina și, nu în ultimul rând, grija marelui aprod pentru executarea hotărârilor domnului. Credem că, dincolo de evidenta amprentă a „luptei de clasă în forme legale”³³, toate aceste fragmente pot fi citite și în cheia de lectură a dorinței monarhilor români de a face judecata lor accesibilă unui număr cât mai mare de supuși și de a împărți dreptatea într-un mod cât mai eficient cu putință pentru vremurile la care ne referim.

Din descrierea pe care Dimitrie Cantemir o face, în aceeași magistrală lucrare, „judecăților mai mici” aflăm că „toți sfetnicii domnești și boierii divanului din starea întâi au putere să judece și să hotărască pricinile de judecată în toată Moldova (...). Iar fiindcă boierii cei mari trebuie să fie aproape neconținut la curtea domnească și nu pot să judece toate pricinile din toată țara, de aceea s-au orînduit în cetăți și târguri judecători care să judece pricinile locuitorilor Moldovei. În unele locuri aceștia se numesc pîrcălabi, iar în altele vornici și cămărași”. Justificarea oferită de cărturar pentru multitudinea dregătorilor însărcinați să facă dreptate locuitorilor Moldovei relevă intenția domnitorului de a facilita judecarea câtor mai multe pricini, instituind, prin delegare, suficiente „instanțe” care, măcar datorită apropierii geografice de împetricinați, s-ar fi putut dovedi în măsură să suplinească judecata domnească, rezolvând litigiile pe care domnul, din cauze obiective, nu le putea soluționa. Atât boierii mari cât și ceilalți dregători cărora domnul le delega atribuții judecătorești aveau îndatorirea de a tranșa, pe baza unor norme juridice (obiceiul pământului) și în cadrul unei proceduri organizate (potrivit aceluiași drept cutumiar, omniprezent în epoca feudală) orice chestiune privind cauza ce le-a fost adusă spre rezolvare. Măsura în care judecata lor era realmente accesibilă publicului larg nu poate fi una covârșitoare, prea puțini dintre locuitorii țărilor românești având probabil resursele necesare înfățișării chiar și la cel mai apropiat „judecător” pentru a-și căuta dreptatea, ca să nu mai vorbim de susținerea cu probe a pretențiilor lor. Să ne amintim doar că procedura de judecată de drept comun în feudalism era cea prin cojurători. Pentru a-și dovedi pretențiile cu ajutorul cojurătorilor, care jurau că cele spuse de partea care i-a adus la judecată sunt adevărate, respectiva parte cerea de la domn legea țării. Domnul stabilea, prin răvaș, numărul de cojurători pe care-l socotea necesar, de obicei șase sau doisprezece. Partea potrivnică putea cere lege peste lege, adică permisiunea de a aduce un număr dublu de cojurători (respectiv doisprezece sau douăzeci și patru), cu care să își dovedească dreptul. În situația în care una din părți nu putea să aducă la judecată numărul de cojurători încuviințat de domn, *rămânea de lege*, adică pierdea procesul. În aceste circumstanțe, este lesne de înțeles că doar cei bogați puteau să suporte cheltuielile pe care prezența la proces a unui număr atât de mare de cojurători o presupunea³⁴. Cu toate acestea, credem că demersul nostru nu putea ignora grija suveranului Moldovei pentru facilitarea accesului supușilor săi la judecata domnească, fie în primă, fie în ultimă instanță, și pentru punerea în executare a hotărârilor domnești.

Preocupări similare regăsim și în *Pravilniceasca Condică*, o legiuire a Țării Românești care a intrat în vigoare la 1780 și s-a aplicat până în anul 1818 (când s-a adoptat Legiuirea Caragea), alcătuită din porunca domnitorului Alexandru Ipsilanti. Acesta, „vrînd (...) ca să se ia sfîrșit în grabă toate judecățile celor ce se judecă, pentru ca să nu se străduiască și să se cheltuiască, umblînd vreme multă prin judecăți” orînduiește „și doao al 2-lea departamenturi, așăzînd la aceastea judecători cu știință și cu praxis, carii să aibă datorie a căuta judecățile cu sîrguială și cu priveghiere (...)”³⁵. Iar în cazul în care „să va întîmpla vreo săptămână să strîngă judecăți multe”, veliții logofeți au obligația de a aduce la cunoștința domnului acest fapt, pentru a face „și vinerea divan, ca să nu aștepte cei ce să pricinuiesc” (altfel divanul întrunindu-se doar luna, miercuri și sîmbăta). Grija declarată a suveranului pentru ca „săraci(i)

³² D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, part. II, cap. XII (orig. lat.) apud S. Pascu, V. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, vol. III, Editura Științifică, București, 1963, pp. 808-810.

³³ I. Ceterchi (coord.), *Istoria dreptului românesc*, Vol. II, Partea întâi, Editura Academiei R.S.R., București, 1984, p. 379.

³⁴ S. Pascu, V. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, vol. II, Editura Științifică, București, 1958, p. 718.

³⁵ *Pravilniceasca condică*, III, 1-2 apud S. Pascu, V. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, vol. III, Editura Științifică, București, 1963, p. 835.

lăcuiitori” (...) să nu pătimească necazuri pentru judecățile lor, viind de la locuri depărtate la scaunul domnesc, și să se cheltuiască, umbilând pe aici și pierzînd vreme pînă a lua sfîrșit pricinile lor” se manifestă și în orînduirea cîte unui judecător „la fieștecare județ, ca să judece pricinile lăcuiitorilor și să le hotărască după dreptate”³⁶.

„Monument de drept scris”³⁷ bazat pe izvoare bizantine și pe vechiul drept românesc nescris, *Pravilniceasca Condică* cuprinde dispoziții exprese privind activitatea judecătorilor. „Toți judecătorii după datorie netăgăduită să se adune de dimineață la departamenturi și foarte cu amănuntul și cu luare aminte să judece pricinile ce se întîmplă, urmînd cu totul la poruncile pravililor și la obiceiurile pămîntești (...) fără de a nu face la acestea niscarevaș tîlmăciri reale, căci oricare să va dovedi tîlmăcind sau stricînd pravila, unul care acela este să se pedepsească foarte greu. (...) Judecătorii să asculte foarte cu luare aminte, fără de a nu li se supăra de îndelungatele zise celor ce să judecă, și să nu cuteze a zătici zisele celui ce să judecă (...)”³⁸. De asemenea, erau aspru pedepsiți acei judecători care „să va dovedi luînd mituri”. Doctrina apreciază interesant faptul că *Pravilniceasca Condică* consacra *expressis verbis* separația între funcția executivă și cea judecătorească, căci nu „se cuvine vreodată să se dea poruncă domnească către judecători, cum și în ce chip să caute pricina (...), ci să urmeze pravililor”, fiind firesc ca și domnul să voiască „ce și pravilile poruncesc”³⁹.

Preocupările pentru reorganizarea sistemului judiciar din Moldova au continuat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, grație domnitorului Constantin Mavrocordat. Acesta a impus, în timpul celei de-a doua domnii, alcătuirea unui act juridic neobișnuit pînă atunci, cu valoare de lege fundamentală, intitulat *Condica de porunci, corespondențe, judecăți și cheltuieli a lui Constantin Mavrocordat ca domn al Moldovei (1741-1742)*, după ce, în 1740, acesta fusese impus și în Țara Românească de același domn. Pînă la 1749, acestui act i s-au adăugat o serie de hrisoave, de porunci și de hotărâri sobornicești, făcând parte din conținutul a ceea ce s-a dorit a fi o reformă a sistemului judiciar românesc⁴⁰. Conferind ispravnicilor competență generală de a judeca toate pricinile civile ale locuitorilor din ținuturile în fruntea cărora se aflau, domnitorul le recomanda „să poarte grijă a judeca (...) pe boieri și pe mazili și pe țărani de sînt în ținutul său, de tot felul de giudecată (...). Cine va cunoaște că i s-au făcut strămbătate la judecățile mai sus amintite (...) cu carte de judecată să iasă la divan. Când vor merge oamenii la judecători și nu-i vor judeca, atuncea ear să se dea jalbă”⁴¹. Oare posibilitatea prezentării unei jalbe la divanul domnesc în cazul refuzul judecătorilor de a judeca pricina nu sancționează, *avant la lettre*, denegarea de dreptate?

Îndatorirea judecătorilor de a judeca pricinile cu care sunt sesizați transpare și din *Porunca de s-au dat ispravnicilor pentru tâlhari și pentru alte giudecăți ușe să le fie deschise*, prin intermediul căreia domnitorul îi muștra judecătorii de ținut pentru faptul că la scaunul de judecată al divanului de la Iași vin oameni cu plîngeri ce țin de competența lor, anume „pentru pricini mici, pînă de un leu, de doi”, ceea ce însemna că aceștia nu își onorau slujba. Adresînd critica unui anume judecător de la Bacău – Radu Racoviță, fost mare logofăt – Mavrocordat intuia că „ori ușile dumitale sunt închisă, ori nu stai la judecată a le căuta giudecata”. Domnul îi reamintea slujitorului domnesc scopul pentru care inițiasse măsura trimiterii de judecători în ținuturi: „Care și pentru aceasta îți poruncim, să nu te lenevești cu purtare de grijă și ușa să-ți fie deschisă și neconținut să stai la giudecată, căutînd toate jalobile oamenilor, ca să nu să supere oamenii cu cheltuieli a veni pe la Iași pentru pricini mici, din vreme că noi pentru aceasta v-am făcut ispravnici pe la ținuturi, pentru odihna nărodului”⁴².

³⁶ *Pravilniceasca condică*, XV, 1-4 apud S. Pascu, V. Hanga, *op. cit.*, 1963, p. 837.

³⁷ P. Miculescu, C. Clipa, *Istoria dreptului românesc*, Editura Universitas Timisiensis, Timișoara, 2002, p. 109.

³⁸ *Pravilniceasca condică*, V, 1-3 apud S. Pascu, V. Hanga, *op. cit.*, 1963, pp. 837-838.

³⁹ P. Miculescu, C. Clipa, *op. cit.*, p. 133.

⁴⁰ S. Văcaru, C. Chelcu (editori), *Departamentul criminalicesc în Moldova (1799-1828)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017, p. VII.

⁴¹ I. Ceterchi (coord.), *op. cit.*, 1984, p. 338.

⁴² *Condica lui Constantin Mavrocordat*, ediție alcătuită de Corneliu Istrati, vol. II, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008, pp. 93-94, nr. 258 apud C. Chelcu, *Pedeapsa în Moldova între normă și practică. Studii și documente*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015, pp. 138-139.

În materie penală, ispravnicilor le era interzis să judece atunci când se întâmpla în ținutul lor moarte de om sau tâlhărie, competența lor în astfel de cazuri reducându-se la prinderea făptașilor și închiderea lor în temniță până la deferirea lor Divanului domnesc, precum și cercetarea faptelor grave la fața locului, cu obligația de a trece constatările făcute cu aceasta ocazie într-un înscris ce urma să fie trimis tot Divanului. Altfel spus, ispravnicii nu aveau calitatea de judecător penal decât în pricinile mici. Totodată, ei *nu puteau cumula calitatea de judecători și de globnici*, nemaiputând ridica decât gloabele tâlharilor pentru care aveau poruncă domnească⁴³.

„Constituția” lui Constantin Mavrocordat din 7 februarie 1741 trădează intenția domnitorului de a stopa venalitatea dregătorilor cu atribuții judecătorești și de a reduce cheltuielile justițiabililor. Potrivit articolului VI al actului normativ citat, *„pentru a-i determina să-și îndeplinească în mod demn îndatoririle și pentru ca un număr mai mare dintre aceștia să preia însărcinări publice, în scopul de a putea acorda mai ușor audiențe numărului tot mai mare de petiționari care se adună din toate părțile în această capitală, s-a ordonat ca toți nobilii care nu au funcții în provincie (...) și care, potrivit Curții noastre, își vor da avizul în scris cu privire la diferite procese să primească un salariu corespunzător ca recompensă pentru activitatea lor în împărțirea dreptății”*⁴⁴. Prevederea sus citată trebuie coroborată cu cea cuprinsă în art. VII al aceluiași text: *„Deoarece mulți locuitori nu pot, din cauza sărăciei, să facă față cheltuielilor unei lungi călătorii, pentru ca procesele să le fie judecate de către Curtea noastră și pentru a nu li se poate face dreptate de către conducătorii ținuturilor, am stabilit comisari aleși din rândul nobilimii și le-am acordat o pensie de la Visteria publică, le-am ordonat să facă dreptate săracilor, să-i ferească de orice nedreptate (...)”*⁴⁵.

Și unele pasaje cuprinse în Manualul juridic al lui Andronache Donici⁴⁶ au, în opinia noastră, rolul de a facilita accesul la justiție al împricinaților cu situație materială precară, prin limitarea veniturilor pe care judecătorii ar urma să le primească pentru soluționarea litigiilor: *„Judecătorul carele pentru iubirea de argint sau pentru sfială sau apartinerea, nu va urma dreptății, iaște osândit prin blestem sobornicesc, cum și acel ce va urni a da hotărârea dreptății pentru asemenea pricini. (...) Judecătorul datoriu iaște să primească cu blândețe pre aceia care cer să se mai cerceteze de iznoavă pricina lor. Judecătorul să nu primească peșcheș decât un puțin lucru, care iaște spre mâncare sau spre băutură”*⁴⁷.

Regulamentele Organice marchează un important pas înainte spre moralizarea justiției, creând o justiție cu magistrați de carieră și funcționari judecătorești retribuiți de stat cu salarii, și nu plătiți de împricinați. Astfel, Regulamentul Organic al Valahiei (1831) desființează *„toate împieșatele venituri ale giudecătorilor și celorlalți cinovnici după la judecătorii, cum și zeciuiala ce se lua supt numire de împlineală din toate sumele de bani și alte cereri, ce se află în prigonire”* (...) și orânduiește *„lefi cuviincioase tuturor judecătorilor și cinovnicilor după lângă judecătorii”, „spre a putea judecătorii a-și păzi vrednicia haracterului lor printr’o purtare cinstită și laudată”* (...). Un an mai târziu, Regulamentul Organic al Moldovei (1832) stabilește, la rândul său, că *„giudecătorii sânt datori a cunoaște cu adâncă pătrundere mărimea dregătoriei lor, răspunderea atât moralicească cât și pravilnicească la care sânt supuși și datornică cruțare a personalnicilor dreptăți și a driturilor proprietății a compatrioților lor, nepătrundere și obijduire trebuie a fi depărtate cu totul de cercetarea pricinilor”* (art. 282). Iar potrivit articolului următor, *„toate deosăbitele folosuri sau venituri a boerilor, lucrătoare, după cum și zăciuiala, pre care vornicul de aprozi și alți dregători lua supt nume de împlineală de la toate datorii ce împlineau, să obor cu desăvârșire. Drept aceia spre răsplătirea trudnicilor osteneli a maghistraturii giudecătorești și spre a*

⁴³ S. Văcaru, C. Chelcu, *op. cit.*, p. VIII.

⁴⁴ C. Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente (1741-1991)*, Editura Lumina Lex, București, 1998, p. 31.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Apărut în anul 1814, Manualul lui Donici nu s-a bucurat niciodată de o consacrare oficială, însă a fost bine primit în vremea sa, mai ales în mediul urban.

⁴⁷ Man. Donici, II, § 1-5 *apud* S. Pascu, V. Hanga, *op. cit.*, 1963, p. 825.

putea dregătorii păstra prin lăudate purtări a ei învrednicire, va sluji soma care la capul Finanțelor este rânduită pentru lefi⁴⁸”.

Regulamentele consacră *principiul separației puterilor* „ocârmuitoare și judecătorească” pe care îl apreciază ca fiind „de trebuință pentru buna orânduială în pricini de judecată și pentru paza dreptăților particularilor”⁴⁹, respectiv „cunoscută de neapărată pentru buna orânduială la regularizarea pricinilor și pentru închizășluirea driturilor a particularnicilor”⁵⁰ În Valahia, judecățile se vor căuta: „de judecătorii judeților, care vor judeca la întâia cercetare toate pricinile de judecată, adecă politicești, de vini mici și mari, și de comerț”; de două Divanuri judecătorești la București și Craiova și „fieștecare deosebit în două despărțiri, dintre care una va judeca cu apelație pricini politicești și cealaltă pricini criminalicești”; de două judecătorii „de comerț”, așezate tot în București și Craiova, „care vor judeca cu apelație pricinile de negoț”; de o „judecătorie de poliție (...) a cărei datorie se va mărgini în căutarea de pricini mici, ce se vor întâmpla în București” și de „un Înalt Divan sau Înaltă Curte de apelație care va judeca toate pricinile desăvârșit, fără a avea judecată lui apelație” (adică în ultimă instanță)⁵¹. Creând aceste instanțe, Regulamentul Organic al Valahiei așază regula potrivit căreia „*Toți lăcuitorii prințipatului sânt supuși fără deosebire a se judeca la judecătorii ce s-au întocmit*”⁵².

Regulamentul Organic al Valahiei se remarcă și prin normele prin care organizează profesia de avocat: „vor fi primiți de avocați cei ce au oarecare știință de pravilă și cari sânt cunoscuți de oameni cinștiți”. Articolul său 225 impune Stăpânirii obligația de a „orânduia avocați cu plată pe lângă Înaltul Divan și lângă despărțirile criminalicești, ca când vinovatul în pricini criminalicești, sau de învinovățiri mai mici va zice că n-are avocat, judecătorii să-i orânduiască unul care să se însărcineze cu judecata lui până la sfârșitul ei”.

În Moldova epocii regulamentare, dreptatea era ocârmuită: „de tribunaluri pe la ținuturi de întâia instanție, care să vor îndeletnici în toate pricinile politicești, criminalicești și negoțitorești și de giudețe sătești în fieștecare parohie; de divanul judecătoreșc din Iași, pentru pricini politicești; de un tribunal de comerț cu sediul în același oraș, de „un tribunal de poliție”, de un tribunal criminalicesc și „de înaltul Divan, carile cu desăvârșire va giudeca toate pricinile”⁵³. Aidoma textului normativ precedent, și Regulamentul Organic al Moldovei stipulează că „*toți lăcuitorii prințipatului, fără osăbire, sânt supuși rânduieșilor giudecătorești a tribunalurilor așzate*”⁵⁴. Apreciem că această din urmă prevedere, aidoma celei similare ei din Regulamentul Organic al Valahiei, coroborate cu normele care instituie, în fiecare principat, instanțele apte să împartă dreptatea trebuie citite în cheia de lectură a imperativului realizării justiției numai de către organele abilitate în acest sens de lege, imperativ care adaugă încă o nuanță la tabloul liberului acces liber la justiție.

Proiectul de constituție pentru Moldova, elaborat de Mihail Kogălniceanu în anul 1848 proclamă că: „*Dreptatea este gratuită în toată întinderea țării*” (art. 64), și că „*sloboda apărare este închezășluită atât în cele țivile cât și în cele criminale*” (art. 65)⁵⁵.

Constituția din 1 iulie 1866⁵⁶ garantează libertatea individuală afirmând că „nimeni nu poate fi urmărit decât în cazurile prevăzute de legi și după formele prevăzute de ele” (art. 13). Articolul 14 ne-a atras atenția cu următorul enunț: „*Nimeni nu poate fi sustras în contra voinței sale de la judecătorii ce-i dă legea*”. Enunțul se regăsește neschimbat atât în art. 12 al Constituției din 29 martie 1923 cât și în art. 13 al Constituției din 27 februarie 1938. În economia tuturor acestor texte fundamentale prevederea citată este situată în titlul secund, intitulat la fel de invariabil „Despre drepturile Românilor”. Potrivit grilei de lectură pe care ne-am propus-o în această lucrare, enunțul la care

⁴⁸ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. I, în *Colecțiunea vechilor legiuri administrative*, coord. prof. P. Negulescu, Întreprinderile „Eminescu” S.A., București, 1944, p. 315.

⁴⁹ Art. 212, ROV.

⁵⁰ Art. 279, ROM.

⁵¹ Art. 213, ROV.

⁵² Art. 239, ROV.

⁵³ Art. 280, ROM.

⁵⁴ Art. 297, ROM.

⁵⁵ C. Ionescu, *op. cit.*, p. 149.

⁵⁶ Constituția din 1 iulie 1866 (modificată la 8 iunie 1884) *apud* C. Ionescu, *op. cit.*, pp. 387-401.

ne referim poate constitui o formulare a dreptului de acces la justiție. Dacă nimeni nu poate fi lipsit de „judecătorii ce-i dă legea”, putem înțelege că legea *dă judecătorii* tuturor, cu alte cuvinte asigură dreptul oricărei persoane dreptul de a recurge la un judecător. Chiar și prima dintre Constituțiile socialiste, cea din 13 aprilie 1948⁵⁷ strecoară, în Titlul VII, o prevedere conform căreia „*dreptul la apărare în fața tuturor instanțelor este garantat*” (art. 92). Remarcăm un oarecare „regres” în comparație cu textele fundamentale anterioare prin care s-a încercat consacrarea accesului la justiție, regres datorat faptului că prevederea la care ne referim nu își mai găsește loc în titlul dedicat drepturilor și îndatoririlor fundamentale ale cetățenilor, ci în cel referitor la organelor judecătorești și parchet.

Aceeași Constituție din 1866 instituie și regula potrivit căreia „*nici o autorizațiune prealabilă nu este necesară pentru a exercita urmăriri în contra funcționarilor publici, pentru faptele administrațiunii lor, de părțile vătămate, rămâind însă neatinse regulile speciale statornicite în privința miniștrilor*” (art. 29). Regula se păstrează neschimbată în cuprinsul art. 31 al Constituției din 29 martie 1923⁵⁸, care adaugă, în art. său 107 prevederea conform căreia: „*Contenciosul administrativ este în căderea puterii judecătorești, potrivit legii speciale. Cel vătămat în drepturile sale, fie printr-un act administrativ de autoritate, fie printr-un act de gestiune făcut cu călcarea legilor și regulamentelor, fie prin rea voință a autorităților de a rezolva cererea privitoare la un drept, poate face cerere la instanțele judecătorești pentru recunoașterea dreptului său. Organele puterii judecătorești judecă dacă actul este ilegal, îl pot anula, pot pronunța daune civile până la data restabilirii dreptului vătămat, având și căderea de a judeca cererea de despăgubire, fie în contra autorității administrative chemate în judecată, fie în contra funcționarului vinovat*”. Iată schițată la nivel constituțional noțiunea de plină jurisdicție a instanței, vehiculată în doctrina dreptului administrativ continental.

Din Codul de procedură civilă elaborat și intrat în vigoare în timpul domniei lui A. I. Cuza⁵⁹, am ales să redăm acele articolele care dau contur sancționării denegării de dreptate. Astfel, dacă art. 305 prevede posibilitatea urmării judecătorilor, pe calea unei acțiuni recursorii civile, „*dacă este denegrare de dreptate*”, dispozițiile articolelor următoare definesc denegarea de dreptate (art. 306), identificând-o cu situația în care „*judecătorii nu voesc a se pronunța asupra unei cereri, sau neglige de a judeca cauzele cari sînt în stare sau la rînd a se judeca*” și precizează că aceasta „se constată când, după două cereri, făcute de partea interesată în interval de câte trei zile cel puțin, judecătorii stăruesc în refuzul lor de a răspunde sau judeca” (art. 307).

O altă ipostază a dreptului de acces la justiție, pe care am „extras-o” din legi adoptate în secolul XX, vizează ajutorul financiar care ar trebui acordat persoanelor lipsite de resursele necesare inițierii unei proceduri judiciare în materie non penală. S-a spus că după aplicarea primei legi care a reglementat profesia de avocat (Legea din 6 decembrie 1864), s-a simțit nevoia adoptării unei noi legi în domeniu – cea din 12 martie 1907 – care, printre altele, a pus bazele serviciilor de asistență judiciară pentru cei care aveau o stare materială precară⁶⁰. Acest fapt a făcut posibilă o așezare legislativă mai detaliată a asistenței judiciare prin Legea cu nr. 610 din 21 februarie 1923⁶¹ privind organizarea și unificarea corpului de avocați. În termenii acesteia, „*fiecare consiliu al corpului de avocați va fi dator să organizeze un serviciu de asistentă judiciară în cuprinsul circumscripției sale*” (art. 98), care va fi condus „de unul din consilierii baroului, ajutat de un număr de avocați care își vor oferi voluntar serviciile sau se vor desemna de consiliu în ordine succesivă, și se vor schimba prin buna înțelegere”. Conform art. 99, „*acolo unde nu vor putea fi*

⁵⁷ Constituția Republicii Populare Române, 13 aprilie 1948 *apud* C. Ionescu, *op. cit.*, pp. 769-780.

⁵⁸ Constituția din 29 martie 1923, *apud* C. Ionescu, *op. cit.*, pp. 529-550.

⁵⁹ Codul de procedură civilă din 9 septembrie 1865, publicat în Monitor Oficial nr. 200 din 11 septembrie 1865, disponibil la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/39374>.

⁶⁰ Ion Ilie-Iordăchescu, *150 de ani de la apariția primei legi moderne de organizare a profesiei de avocat din România, Legea nr. 1709/1864*, prelegere disponibilă la <https://www.juridice.ro/353347/150-de-ani-de-la-aparitia-primei-legi-moderne-de-organizare-a-profesiei-de-avocat-din-romania-legea-nr-17091864-ion-ilie-iordachescu.html>.

⁶¹ Disponibilă la adresa <http://www.legex.ro/Legea-610-1923-29.aspx>.

delegați avocați, asistența judiciară va fi condusă de judecătorul de ocol respectiv, ajutat de greșierul său. La cererea părții judecătorul va desemna un avocat ca sfătuitor”. Art. 100 al aceluiași act normativ mai arată faptul că „atât conducerea biroului de asistență judiciară cât și susținerea în justiție în baza delegației date de acest birou, *constituiesc servicii legalmente datorite*”, la care au dreptul, în temeiul art. 102, „*persoanele care vor dovedi lipsa de mijloace printr-un certificat*” care să menționeze deopotrivă „*averea, ocupația, etatea și numărul membrilor familiei solicitantului*”. Mai amintim aici doar că „*avatarurile*” contemporane ale asistenței judiciare se regăsesc în dispozițiile Capitolului V din Legea 51 din 7 iunie 1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat, republicată⁶², dispoziții care trebuie coroborate cu cele din cuprinsul Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 51/2008 privind ajutorul public judiciar în materie civilă⁶³.

În *(loc de) concluzie*, nu știm dacă recursul nostru la diacronie îl va convinge pe cititorul interesat de faptul că germenii accesului la justiție există, în dreptul nostru, încă din epoca medievală, în ciuda bine-cunoscutelor metehne ale justiției acelor vremuri. Selecția textelor pe care le-am folosit este, inevitabil, subiectivă, iar numărul acestora, inevitabil, prea mic pentru demersul ales. Dacă am reușit măcar să invităm cititorul interesat să „sape” și mai adânc în solul istoriei dreptului românesc pentru a căuta alți „germeni” ai aceluiași drept, atunci scopul pe care ni l-am propus a fost atins.

---

⁶² <http://www.unbr.ro/legea-nr-511995/>.

⁶³ Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 51/ 2008 privind ajutorul public judiciar în materie civilă a fost publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 327 din 25 aprilie 2008.